

ΗΥΜΕ
190.090.33
ΗΥΜ

ΝΤΕΪΒΙΝΤ ΧΙΟΥΜ

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΗ

Απόπειρα Εισαγωγής της Πειραματικής
Μεθόδου Συλλογισμού στα Ηθικά Θέματα

Βιβλίο Ι: Για τη Νόηση

Εισαγωγή – Μετάφραση

ΜΑΡΙΑ ΠΟΥΡΝΑΡΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Στη μνήμη της μητέρας μου
Μ.Π.

Εκδόσεις Πατάκη - Θεωρητικές επιστήμες/Φιλοσοφία
Ντέβιντ Χιουμ *Πραγματεία για την Ανθρώπινη Φύση. Βιβλίο Ι: Για τη νόηση*
Τίτλος πρωτοτύπου *A Treatise of Human Nature*
Εισαγωγή – μετάφραση Μαρία Πουρνάρη
Διορθώσεις Δέσποινα Γιανναρούδη, Αλεξάνδρα Καταγά
Μακέτα εξωφύλλου Βασιλική Καρμίρη
Σελιδοποίηση Κατερίνα Σταματοπούλου
Φιλμ Παναγιώτης Καπένης
Μοντάζ Παναγιώτης Σαράτσης
Copyright © για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης Α.Ε. (Εκδόσεις Πατάκη),
Αθήνα, 1998
Πρώτη έκδοση από τις εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Μάρτιος 2005
Κ.Ε.Τ. 2185 - Κ.Ε.Π. 222/05
ISBN 960-16-1464-8

ΒΑΛΥΤΕΣΙΟΥ 14, 106 80 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.36.500.00 FAX: 210.36.500.69
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.310.78
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Ν. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ 122, 563 34, ΤΗΛ.: 0310.70.63.54-5
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

χαστούμε με βάση την αρχή στην οποία τόσο συχνά επανερ-
χόμαστε, ότι όλες οι ιδέες μας είναι αντίγραφα των εντυπώ-
σεών μας. Αυτό μας οδηγεί αμέσως στο συμπέρασμα ότι,
εφόσον όλες οι εντυπώσεις είναι σαφείς και ακριβείς, οι
ιδέες που είναι αντίγραφά τους πρέπει να είναι της ίδιας
φύσης, συνεπώς δεν μπορούν ποτέ, παρά μόνο από δικό μας
λάθος, να περιέχουν οτιδήποτε σκοτεινό και περίπλοκο.
Μια ιδέα είναι από τη φύση της πιο αδύναμη και ασαφής
από μια εντύπωση, αλλά, επειδή από κάθε άλλη άποψη εί-
ναι ίδια με αυτή, δεν μπορεί να εμπεριέχει τόσο μεγάλο μυ-
στήριο. Εάν αυτή καθίσταται δυσνόητη εξαιτίας της αδυνα-
μίας της, τότε είναι δική μας δουλειά να διορθώνουμε αυτό
το ελάττωμα όσο είναι δυνατόν, φροντίζοντας να τη σταθε-
ροποιούμε και να τη συλλαμβάνουμε με μεγαλύτερη ακρί-
βεια. Μέχρι να γίνει αυτό είναι μάταιο να μιλάμε για συλ-
λογισμούς και για φιλοσοφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

*Για την πιθανότητα και για την ιδέα
της αιτίας και του αποτελέσματος*

ΑΥΤΕΣ ΕΙΝΑΙ οι παρατηρήσεις στις οποίες θεωρώ αναγκαίο ¹
να προβώ σχετικά με τις τέσσερις από τις σχέσεις που απο-
τελούν το θεμέλιο της επιστήμης. Όμως τις υπόλοιπες τρεις,
εκείνες που δεν εξαρτώνται από την ιδέα και οι οποίες μπο-
ρεί να είναι απύσυχες ή παρούσες ακόμη και όταν αυτή πα-
ραμένει ίδια, κρίνω σωστό να τις εξηγήσουμε λεπτομερέστε-
ρα. Οι τρεις αυτές σχέσεις είναι η ταυτότητα, οι καταστάσεις
εν χρόνω και εν χώρω και η αιτιότητα.

Όλα τα είδη συλλογισμού βασίζονται στη σύγκριση και ²
στην ανακάλυψη των σχέσεων, σταθερών ή ασταθών, τις ο-
ποίες δύο ή περισσότερα αντικείμενα έχουν μεταξύ τους. Τη
σύγκριση αυτήν μπορούμε να την πραγματοποιήσουμε είτε
είναι και τα δύο αντικείμενα παρόντα στις αισθήσεις είτε δεν
είναι κανένα είτε είναι μόνο ένα από αυτά. Όταν και τα δύο
αντικείμενα είναι παρόντα στις αισθήσεις και η μεταξύ τους
σχέση μπορεί να γίνει άμεσα αντιληπτή, μιλάμε μάλλον για
αντίληψη παρά για συλλογισμό. Στην περίπτωση αυτή δεν
παρατηρείται κάποια άσκηση της σκέψης ή, για να είμαστε
πιο ακριβείς, οποιαδήποτε ενέργεια, παρά μόνο η παθητική
υποδοχή των εντυπώσεων που μεταβιβάζονται διαμέσου των
οργάνων της αίσθησης. Υπό αυτό το πρίσμα, δεν πρέπει να
δεχόμαστε ως συλλογισμούς τυχόν παρατηρήσεις που μπο-
ρούμε να κάνουμε σχετικά με την ταυτότητα και με τις σχέ-

σεις στον χρόνο και στον χώρο, εφόσον σε καμία από αυτές τις περιπτώσεις ο νους δεν μπορεί να υπερβεί αυτό που είναι άμεσα παρόν στις αισθήσεις για να ανακαλύψει την πραγματική ύπαρξη ή τις σχέσεις μεταξύ των αντικειμένων. Μόνο η αιτιότητα μπορεί να παράγει μια τέτοια σύνδεση, καθώς μας διασφαλίζει από την ύπαρξη ή την ενέργεια ενός αντικειμένου ότι αυτό ακολουθήθηκε ή προηγήθηκε μιας άλλης ύπαρξης ή ενέργειας. Οι άλλες δύο σχέσεις δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν σε συλλογισμούς, παρά μόνο στο βαθμό που τους επηρεάζουν ή επηρεάζονται από αυτούς. Δεν υπάρχει τίποτα σε οποιαδήποτε αντικείμενα που να μας πείθει ότι αυτά είτε βρίσκονται πάντα σε μια απόσταση είτε εφάπτονται πάντα. Και, όταν από την εμπειρία και την παρατήρηση ανακαλύπτουμε ότι η εν λόγω σχέση τους είναι αμετάβλητη, πάντα συμπεραίνουμε ότι υπάρχει κάποια κρυφή αιτία που τα διαχωρίζει ή τα ενώνει. Το ίδιο ισχύει και για την ταυτότητα. Εύκολα οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ένα αντικείμενο παραμένει ίδιο, παρ' όλο που άλλοτε είναι παρόν και άλλοτε απόν στις αισθήσεις, και αποδίδουμε σε αυτό ταυτότητα παρά τη διακοπή της αντίληψης, πράγμα που σημαίνει πως υποθέτουμε ότι, εάν είχαμε κρατήσει τα μάτια ή τα χέρια μας πάνω του συνεχώς, θα αποκομίζαμε μια αμετάβλητη και αδιάκοπη αντίληψη. Όμως το συμπέρασμα αυτό, που υπερβαίνει τις εντυπώσεις των αισθήσεων, μπορεί να θεμελιωθεί μόνο πάνω στη σχέση αιτίας και αποτελέσματος. Διαφορετικά, δεν μπορούμε να έχουμε καμία βεβαιότητα ότι το αντικείμενο δεν αλλάζει στο μεταξύ, όσο και εάν το νέο αντικείμενο μπορεί να μοιάζει με αυτό που ήταν προηγουμένως παρόν στις αισθήσεις. Όποτε ανακαλύπτουμε μια τέτοια τέλεια ομοιότητα, εξετάζουμε εάν αυτή χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο είδος αντικειμένων ή εάν είναι δυνατόν ή πιθανόν κάποια αιτία να παράγει την αλλαγή και την ομοιότητα. Ανάλογα με τα συ-

μπεράσματά μας σχετικά με τις αιτίες και τα αποτελέσματα σχηματίζουμε την κρίση μας όσον αφορά την ταυτότητα του αντικειμένου.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι από τις τρεις σχέσεις οι οποίες δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από τις ιδέες η μόνη που πηγάζει πέρα από τις αισθήσεις μας και μας πληροφορεί για υπάρξεις και για αντικείμενα τα οποία δεν βλέπουμε και δεν αισθανόμαστε είναι η αιτιότητα. Αυτή είναι και η σχέση που θα επιδιώξουμε να διερευνήσουμε πλήρως πριν αφήσουμε το ζήτημα της νόησης.

Για να κάνουμε μια σωστή αρχή, πρέπει να εξετάσουμε την ιδέα της αιτιότητας και να δούμε από πού προέρχεται. Είναι αδύνατον να προβούμε σε ορθούς συλλογισμούς εάν δεν κατανοήσουμε πλήρως την ιδέα πάνω στην οποία συλλογίζομαστε, και είναι αδύνατον να κατανοήσουμε πλήρως μια ιδέα χωρίς να εντοπίσουμε την προέλευσή της και να εξετάσουμε την πρωταρχική εντύπωση από την οποία προέρχεται. Η εξέταση της εντύπωσης προσδίδει σαφήνεια και καθαρότητα στην ιδέα, και η εξέταση της ιδέας προσδίδει σαφήνεια και καθαρότητα σε ολόκληρο τον συλλογισμό μας.

Ας πάρουμε, λοιπόν, δύο οποιαδήποτε αντικείμενα τα οποία θεωρούμε αιτία και αποτέλεσμα και ας τα εξετάσουμε από όλες τις απόψεις, για να ανακαλύψουμε εκείνη την εντύπωση που παράγει την ιδέα μιας τόσο θαυμαστής συνέπειας. Αμέσως αντιλαμβανόμαστε ότι δεν πρέπει να την αναζητήσουμε σε κάποια από τις επιμέρους ποιότητες των αντικειμένων, και αυτό γιατί, όποια ποιότητα και εάν επιλέξουμε τυχαία, θα βρούμε κάποιο αντικείμενο που δεν τη διαθέτει αλλά, παρ' όλα αυτά, μπορεί να υποδειχθεί ως αιτία ή αποτέλεσμα κάποιου πράγματος. Πράγματι, κάθετι υπαρκτό, εσωτερικά ή εξωτερικά, μπορεί να θεωρηθεί είτε αιτία είτε αποτέλεσμα, αν και είναι σαφές ότι δεν μπορεί να γίνει λόγος για κάποια συγκεκριμένη ποιότητα που να διαθέτουν όλα

τα όντα και η οποία να τους δίνει τη δυνατότητα να λάβουν αυτόν τον χαρακτηρισμό.

Η ιδέα της αιτιότητας, λοιπόν, θα πρέπει να προέρχεται από κάποια σχέση ανάμεσα στα αντικείμενα, και αυτή τη σχέση θα πρέπει να προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε. Κατ' αρχάς, διαπιστώνουμε ότι τα αντικείμενα που θεωρούνται αιτίες ή αποτελέσματα είναι συναφή και ότι τίποτα δεν μπορεί να επενεργήσει σε έναν χρόνο και έναν χώρο που να απέχει έστω και λίγο από αυτούς της ύπαρξής τους. Αν και μερικές φορές δίνεται η εντύπωση ότι αντικείμενα που βρίσκονται σε απόσταση μπορεί να παράγουν το ένα το άλλο, κατόπιν προσεκτικής εξέτασης συνήθως ανακαλύπτουμε ότι αυτά συνδέονται με μια αλυσίδα από αιτίες συναφείς τόσο μεταξύ τους όσο και προς τα δύο απομακρυσμένα αντικείμενα. Ακόμη και εάν σε μερικές περιπτώσεις δεν μπορούμε να ανακαλύψουμε αυτή τη σύνδεση, υποθέτουμε ότι είναι υπαρκτή. Συνεπώς μπορούμε να θεωρήσουμε τη σχέση της ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ουσιώδη για αυτήν της αιτιότητας, ή τουλάχιστον να υποθέσουμε ότι ισχύει κάτι τέτοιο —πράγμα που συμφωνεί και με τη γενική άποψη που επικρατεί—, μέχρι να βρούμε μια πιο κατάλληλη ευκαιρία¹ να αποσαφηνίσουμε αυτό το ζήτημα, εξετάζοντας ποια αντικείμενα είναι ή δεν είναι επιδεκτικά αντιπαράθεσης και σύζευξης.

Η δεύτερη σχέση που θα ήθελα να επισημάνω ως ουσιώδη για τις αιτίες και τα αποτελέσματα δεν είναι τόσο καθολικά αποδεκτή, αλλά συχνά τίθεται υπό αμφισβήτηση. Πρόκειται για τη χρονική ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ της αιτίας έναντι του αποτελέσματος. Κάποιοι ισχυρίζονται ότι δεν είναι πάντα απαραίτητο η αιτία να προηγείται του αποτελέσματος, αλλά ότι κάθε αντικείμενο μπορεί να ασκεί την παραγωγική του ποιότητα από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής του, προκαλώ-

1. Μέρος IV, κεφ. V.

ντας ένα άλλο αντικείμενο ή μια ενέργεια συγχρόνως προς αυτό. Ωστόσο, εκτός από την εμπειρία, που στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται να αντιφάσκει με αυτή την άποψη, μπορούμε να εδραιώσουμε τη σχέση της προτεραιότητας με βάση ένα είδος συναγωγής ή συλλογισμού. Ένα καλά εδραιωμένο αξίωμα τόσο στη Φυσική όσο και στην Ηθική Φιλοσοφία είναι ότι ένα αντικείμενο που υφίσταται για κάποιο χρονικό διάστημα σε πλήρη τελείωση χωρίς να παράγει κάποιο άλλο δεν συνιστά από μόνο του αιτία, αλλά συνεπικουρείται από μια άλλη αρχή, η οποία το ωθεί να βγει από την κατάσταση της αδράνειας και να ασκήσει την ενέργεια την οποία είχε κρυμμένη. Τώρα, εάν μια αιτία μπορεί να εκδηλώνεται συγχρόνως προς το αποτέλεσμά της, αυτό συνεπάγεται, σύμφωνα με το παραπάνω αξίωμα, ότι για όλες πρέπει να ισχύει το ίδιο, καθώς οποιαδήποτε καθυστερεί την επενέργειά της έστω και για μια στιγμή μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν ασκείται η ίδια στο συγκεκριμένο χρόνο στον οποίο θα έπρεπε να είχε επενεργήσει, συνεπώς δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αιτία. Όμως, εάν αποδεχόμασταν κάτι τέτοιο, η συνέπεια δεν θα ήταν τίποτα λιγότερο από την καταστροφή της διαδοχής των αιτιών που παρατηρούμε στον κόσμο, άρα στην πραγματικότητα θα μιλούσαμε για τον απόλυτο εκμηδενισμό του χρόνου. Και αυτό γιατί, εάν μια αιτία ήταν σύγχρονη με το αποτέλεσμά της, το οποίο, με τη σειρά του, θα ήταν σύγχρονο με το δικό του αποτέλεσμα κ.ο.κ., είναι σαφές ότι δεν θα υπήρχε διαδοχή, συνεπώς όλα τα αντικείμενα θα έπρεπε να συνυπάρχουν την ίδια στιγμή.

Εάν αυτό το επιχείρημα ακούγεται ικανοποιητικό, έχει 8 καλώς. Εάν όχι, παρακαλώ τον αναγνώστη να μου επιτρέψει την ίδια ελευθερία της οποίας έκανα χρήση στην προηγούμενη περίπτωση και να το θεωρήσω τέτοιο, διότι θα ανακαλύψει ότι το ζήτημα δεν είναι τόσο μεγάλης σημασίας.

Έτσι, έχοντας ανακαλύψει ή υποθέσει ότι οι σχέσεις της 9

συνάφειας και της διαδοχής είναι ουσιώδεις για τις αιτίες και τα αποτελέσματα, συνειδητοποιώ ότι έχω φτάσει σε αδιέξοδο και ότι δεν μπορώ να προχωρήσω περαιτέρω στην εξέταση μίας μόνο περίπτωσης αιτίας και αποτελέσματος. Η κίνηση ενός σώματος θεωρείται αποτέλεσμα της ώθησης από την κίνηση ενός άλλου. Εάν όμως εξετάσουμε τα δύο αυτά αντικείμενα με τη μέγιστη προσοχή, το μόνο που θα δούμε θα είναι το ένα να πλησιάζει το άλλο και την κίνησή του να προηγείται της κίνησης του άλλου, χωρίς όμως να μεσολαβεί ένα αισθητό χρονικό διάστημα. Είναι μάταιο να ταλαιπωρηθούμε με περαιτέρω σκέψη και αναστοχασμό πάνω σε αυτό το ζήτημα. Δεν μπορούμε να προχωρήσουμε παραπέρα εξετάζοντας αυτή την επιμέρους περίπτωση.

Από την άλλη, εάν κάποιος εγκατέλειπε αυτή την επιμέρους περίπτωση και επιχειρούσε να ορίσει την αιτία λέγοντας απλώς ότι είναι κάτι που παράγει κάτι άλλο, είναι προφανές ότι στην ουσία δεν θα έλεγε τίποτα. Διότι τι εννοεί με τη λέξη «παραγωγή»; Μπορεί να δώσει κάποιον ορισμό της που να μην είναι ίδιος με αυτόν της αιτιότητας; Εάν μπορεί, θα επιθυμούσα να το κάνει. Εάν δεν μπορεί, τότε έχει μπλεχτεί σε έναν φαύλο κύκλο και δίνει έναν συνώνυμο όρο αντί για έναν ορισμό.

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να αρκεστούμε στη συνάφεια και στη διαδοχή, θεωρώντας ότι αυτές οι δύο σχέσεις παρέχουν μια ολοκληρωμένη ιδέα της αιτιότητας; Με κανέναν τρόπο! Ένα αντικείμενο μπορεί να είναι συναφές και να προηγείται ενός άλλου χωρίς να θεωρείται αιτία του. Υπάρχει μια ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗ που πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν, και η σχέση αυτή είναι πολύ μεγαλύτερης σπουδαιότητας από οποιαδήποτε από τις δύο προαναφερθείσες.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει και πάλι να εξετάσουμε το αντικείμενο από όλες τις πλευρές, για να διερευνήσουμε τη φύση αυτής της αναγκαίας σύνδεσης και να εντοπίσουμε την

εντύπωση ή τις εντυπώσεις από τις οποίες μπορεί να προέρχεται η ιδέα της. Όταν στρέφω την προσοχή μου στις γνωστές ποιότητες των αντικειμένων, συνειδητοποιώ αμέσως ότι η σχέση αιτίας και αποτελέσματος δεν εξαρτάται ούτε στο ελάχιστο από αυτές. Όταν εξετάζω τις σχέσεις τους, δεν βρίσκω παρά εκείνες της συνάφειας και της διαδοχής, τις οποίες ήδη έχω θεωρήσει ατελείς και μη ικανοποιητικές. Θα πρέπει άραγε, μες στην απελπισία μου και στην αγωνία της αποτυχίας, να ισχυριστώ ότι βρίσκομαι αντιμέτωπος με την περίπτωση μιας ιδέας της οποίας δεν προηγείται καμία όμοια εντύπωση; Κάτι τέτοιο όμως θα συνιστούσε ισχυρό δείγμα έλλειψης σοβαρότητας και ασυνέπειας, καθώς η αντίθετη αρχή έχει εδραιωθεί τόσο ακλόνητα, ώστε να μην επιδέχεται καμία αμφισβήτηση – τουλάχιστον μέχρι να διερευνήσουμε ενδελεχώς την παρούσα δυσκολία.

Επομένως, θα πρέπει να προχωρήσουμε όπως εκείνοι που, ψάχνοντας για κάτι το οποίο είναι κρυμμένο και μη βρίσκοντάς το στο μέρος όπου περίμεναν, ερευνούν όλες τις γειτονικές περιοχές χωρίς κάποια συγκεκριμένη άποψη ή σχέδιο, με την ελπίδα ότι η καλή τους τύχη θα τους οδηγήσει τελικά σε αυτό που αναζητούν. Είμαστε, λοιπόν, υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουμε την άμεση διερεύνηση του ερωτήματος που αφορά τη φύση αυτής της αναγκαίας σύνδεσης η οποία υπεισέρχεται στην ιδέα της αιτιότητας και να ασχοληθούμε με κάποιες άλλες ερωτήσεις, οι απαντήσεις στις οποίες ίσως μας προσφέρουν κάποια στοιχεία που θα μας βοηθήσουν στην αντιμετώπιση της παρούσας δυσκολίας. Στο σημείο αυτό θα προχωρήσουμε στην εξέταση των δύο από αυτές τις ερωτήσεις:

Πρώτον, για ποιο λόγο θεωρούμε αναγκαίο ότι καθετί του οποίου η ύπαρξη έχει μια αρχή θα πρέπει να έχει επίσης μια αιτία;

Δεύτερον, γιατί καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι συ-

γκεκριμένες αιτίες πρέπει *αναγκαία* να έχουν συγκεκριμένα αποτελέσματα και ποια είναι η φύση της συναγωγής που κάνουμε από το ένα στο άλλο και της πεποίθησης που εναποθέτουμε σε αυτήν;

Πριν προχωρήσω παρακάτω, θα παρατηρήσω απλώς ότι, 16 μολονότι οι ιδέες της αιτίας και του αποτελέσματος προέρχονται τόσο από τις εντυπώσεις αναστοχασμού όσο και από τις εντυπώσεις των αισθήσεων, ωστόσο, χάριν συντομίας, αναφέρω συνήθως μόνο τις τελευταίες ως πηγή αυτών των ιδεών, αν και θα επιθυμούσα ό,τι λέω για αυτές να επεκτείνεται και στις πρώτες. Τα πάθη συνδέονται τόσο με τα αντικείμενά τους όσο και μεταξύ τους όχι λιγότερο από όσο συνδέονται τα εξωτερικά αντικείμενα. Συνεπώς η σχέση αιτίας και αποτελέσματος που παρατηρείται στη μια περίπτωση πρέπει να απαντά σε όλες τις περιπτώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Γιατί μια αιτία είναι πάντα αναγκαία;

1 **Α**Σ ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ με το πρώτο ερώτημα, που αφορά την αναγκαιότητα μιας αιτίας. Αποτελεί γενικό αξίωμα στη φιλοσοφία πως οτιδήποτε αρχίζει να υπάρχει πρέπει να έχει μια αιτία ύπαρξης. Αυτό λαμβάνεται συνήθως ως δεδομένο σε όλους τους συλλογισμούς, χωρίς να δίνεται ή να απαιτείται κάποια τεκμηρίωση. Υποτίθεται ότι θεμελιώνεται στην εποπτεία και ότι είναι ένα από εκείνα τα αξιώματα τα οποία, ακόμη και εάν τα αρνηθεί κανείς με τα χείλη, είναι αδύνατον να αμφισβητήσει βαθιά μέσα στην καρδιά του. Εάν όμως εξετάσουμε αυτό το αξίωμα με βάση την ιδέα της γνώσης που αναπτύχθηκε πιο πάνω, δεν θα ανακαλύψουμε κανένα σημάδι μιας τέτοιας βεβαιότητας που εδράζεται στην εποπτεία, αλλά, αντιθέτως, θα βρούμε ότι η φύση του είναι τελείως ξένη προς αυτού του είδους την πειθώ.

2 Η μέγιστη βεβαιότητα προκύπτει από τη σύγκριση ιδεών και από την ανακάλυψη σχέσεων που δεν είναι δυνατόν να μεταβληθούν όσο οι ιδέες παραμένουν ίδιες. Τέτοιες σχέσεις είναι η ομοιότητα, οι αναλογίες ως προς την ποσότητα και τον αριθμό, οι βαθμοί ποιότητας και η εναντιότητα. Ωστόσο καμία από αυτές δεν υποδηλώνεται στην πρόταση οτιδήποτε αρχίζει να υπάρχει έχει μια αιτία ύπαρξης. Η πρόταση αυτή, λοιπόν, δεν είναι βέβαιη βάσει της εποπτείας. Εάν κάποιος ισχυριζόταν ότι αυτή είναι εποπτικώς βέβαιη, θα έπρεπε τουλάχιστον να αρνηθεί ότι αυτές είναι οι

μόνες ασφαλείς σχέσεις και να βρει μια άλλη σχέση τέτοιου είδους που να υποδηλώνεται σε αυτή την πρόταση, πράγμα το οποίο θα απαιτούσε αρκετό χρόνο για να το διερευνήσουμε.

Όμως υπάρχει ένα επιχείρημα που αποδεικνύει διά τεκ- 3
μηρίων αμέσως ότι η προηγούμενη πρόταση δεν είναι ούτε εποπτικώς ούτε αποδεικτικώς βέβαιη. Δεν μπορούμε ποτέ να αποδείξουμε την αναγκαιότητα μιας αιτίας για κάθε νέα ύπαρξη ή για κάθε τροποποίηση σε μια ύπαρξη, εάν δεν αποδείξουμε παράλληλα ότι είναι αδύνατον κάτι να αρχίσει να υπάρχει χωρίς μια παραγωγό αρχή. Συνεπώς, εάν η τελευταία πρόταση δεν μπορεί να αποδειχτεί διά τεκμηρίων, δεν θα πρέπει να ελπίζουμε ότι θα μπορέσουμε ποτέ να αποδείξουμε την πρώτη. Και επειδή η τελευταία πρόταση δεν επιδέχεται απολύτως καμία αποδεικτική τεκμηρίωση, θα πρέπει να αρκεστούμε στην ικανοποίηση που παρέχει η σκέψη ότι, καθώς όλες οι διακριτές ιδέες είναι διαχωρίσιμες η μια από την άλλη, και οι ιδέες της αιτίας και του αποτελέσματος είναι προφανώς διακριτές, θα είναι εύκολο για εμάς να συλλάβουμε ένα αντικείμενο ως ανύπαρκτο αυτή τη στιγμή και υπαρκτό την επόμενη χωρίς να το συνδέσουμε με τη διακριτή ιδέα μιας αιτίας ή μιας παραγωγού αρχής. Ο διαχωρισμός, λοιπόν, της ιδέας της αιτίας από εκείνη της αρχής της ύπαρξης είναι απόλυτα δυνατός για τη φαντασία, συνεπώς είναι δυνατός και ο διαχωρισμός των ιδίων των αντικειμένων, εφόσον δεν συνεπάγεται καμία αντίφαση ή παραλογισμό. Αυτό σημαίνει ότι είναι αδύνατον να αναιρεθεί με βάση κάποιον συλλογισμό που να στηρίζεται μόνο σε ιδέες, χωρίς τον οποίο δεν μπορούμε να αποδείξουμε την αναγκαιότητα της αιτίας.

Συνεπώς η εξέταση του ζητήματος θα καταδείξει ότι κά- 4
θε απόδειξη που έχει παρουσιαστεί για την αναγκαιότητα μιας αιτίας είναι παραπλανητική και συνιστά σοφιστικό τέ-

χνασμα. Ορισμένοι φιλόσοφοι¹ λένε πως όλα τα σημεία του χώρου και του χρόνου στα οποία μπορούμε να θεωρήσουμε ότι κάποιο αντικείμενο αρχίζει να υπάρχει είναι ίσα, συνεπώς αυτό πρέπει να παραμένει σε αιώνια εκκρεμότητα και δεν μπορεί ποτέ να αρχίσει να υπάρχει, εκτός εάν εμφανιστεί μια αιτία που χαρακτηρίζει έναν χρόνο έναν χώρο, καθορίζοντας και προσδιορίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη του αντικειμένου. Ωστόσο εγώ ερωτώ το εξής: Είναι πιο δύσκολο να υποθέσουμε ότι ο χρόνος και ο χώρος μπορούν να προσδιοριστούν χωρίς να υπάρχει κάποια αιτία από το να υποθέσουμε ότι η ύπαρξη προσδιορίζεται κατά αυτόν τον τρόπο; Το πρώτο ερώτημα που ανακύπτει πάντα πάνω σε αυτό το θέμα είναι εάν το αντικείμενο θα υπάρξει ή όχι. Το δεύτερο ερώτημα αφορά το πότε και πού θα αρχίσει να υπάρχει. Εάν η έλλειψη αιτίας είναι εποπτικά παράλογη στη μια περίπτωση, το ίδιο πρέπει να ισχύει και στην άλλη. Και εάν ο παραλογισμός αυτός δεν γίνεται σαφής στη μια περίπτωση χωρίς κάποιο τεκμήριο, τότε θα απαιτηθεί το ίδιο και στην άλλη περίπτωση. Συνεπώς ο παραλογισμός της μιας υπόθεσης δεν μπορεί ποτέ να αποτελεί τεκμήριο του παραλογισμού της άλλης, εφόσον και οι δύο έχουν το ίδιο έρεισμα και πρέπει να στηρίζονται ή να καταρρίπτονται διά του ίδιου συλλογισμού.

Το δεύτερο επιχείρημα² που χρησιμοποιείται συνήθως 5
πάνω σε αυτό το ζήτημα συναντά επίσης μεγάλες δυσκολίες. Λέγεται ότι καθετί πρέπει να έχει μια αιτία, διότι, εάν κάτι δεν είχε μια αιτία, αυτό θα έπρεπε να παραγάγει τον εαυτό του, δηλαδή να υπάρξει πριν να έχει υπάρξει, πράγμα αδύνατον. Αλλά ο συλλογισμός αυτός είναι σαφώς προβληματικός, διότι, παρά το ότι αρνούμαστε την ύπαρξη μιας αιτίας,

1. Ο κ. Χομπς.

2. Βλ. δρα Κλαρκ κ.ά.

αποδεχόμαστε στην ουσία αυτό που αρνούμαστε κατηγορηματικά, δηλαδή ότι πρέπει να υπάρχει μια αιτία, η οποία στην προκειμένη περίπτωση θεωρείται ότι είναι το ίδιο το αντικείμενο. Αυτό, χωρίς καμία αμφιβολία, συνιστά ολοφάνερα μια αντίφαση. Επιπλέον, το να πούμε ότι κάτι παράγεται – ή, για να το διατυπώσω πιο σωστά, αρχίζει να υπάρχει – χωρίς να υπάρχει μια αιτία δεν σημαίνει ότι θεωρούμε πως το ίδιο το αντικείμενο αποτελεί την αιτία του εαυτού του. Αντιθέτως, όταν αποκλείει κανείς όλες τις εξωτερικές αιτίες, πολύ περισσότερο αποκλείει ως αιτία το ίδιο το πράγμα που δημιουργείται. Ένα αντικείμενο το οποίο υπάρχει χωρίς καμία απολύτως αιτία σαφώς και δεν αποτελεί το ίδιο την αιτία του εαυτού του. Και αυτοί που ισχυρίζονται ότι το ένα προκύπτει από το άλλο στην ουσία προϋποθέτουν αυτό που θέτουν ως ζητούμενο και το εκλαμβάνουν ως δεδομένο, θεωρώντας ότι είναι απολύτως αδύνατον να υπάρξει ποτέ κάτι χωρίς μια αιτία και αναζητώντας μιαν άλλη παραγωγό αρχή για να αντικαταστήσουν αυτήν που έχουν αποκλείσει.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με το τρίτο επιχείρημα³ το 6
 οποίο έχει χρησιμοποιηθεί για να αποδειχτεί η αναγκαιότητα μιας αιτίας. Οτιδήποτε παράγεται χωρίς κάποια αιτία παράγεται από το τίποτα – ή, με άλλα λόγια, έχει το τίποτα για αιτία του. Όμως το τίποτα ποτέ δεν μπορεί να αποτελέσει μια αιτία, όπως δεν μπορεί ποτέ να είναι κάτι ή να ισούται με δύο ορθές γωνίες. Όπως αντιλαμβανόμαστε διά της εποπτείας ότι το τίποτα δεν ισούται με δύο ορθές γωνίες ή ότι δεν είναι κάτι, αντιλαμβανόμαστε και ότι ποτέ δεν μπορεί να αποτελεί μια αιτία, συνεπώς πρέπει να αποδεχτούμε ότι κάθε αντικείμενο έχει μια πραγματική αιτία ύπαρξης.

Έπειτα από όλα όσα ανέφερα μέχρι στιγμής πιστεύω ότι 7
 δεν χρειάζεται να προσπαθήσω πολύ για να καταδείξω την

3. Βλ. κ. Λοκ.

αδυναμία αυτού του επιχειρήματος. Όπως και τα άλλα δύο, θεμελιώνεται πάνω στην ίδια πλάνη και προκύπτει από την ίδια παρέκκλιση της σκέψης. Αρκεί μόνο να παρατηρήσω ότι, όταν αποκλείουμε όλες τις αιτίες, πραγματικά τις αποκλείουμε, πράγμα που σημαίνει ότι δεν θεωρούμε ούτε το τίποτα ούτε το ίδιο το αντικείμενο αιτία της ύπαρξής του. Συνεπώς δεν μπορούμε να επιχειρηματολογήσουμε με βάση τον παραλογισμό αυτών των υποθέσεων για να αποδείξουμε διά τεκμηρίων τον παραλογισμό του αποκλεισμού της αναγκαιότητας της αιτίας. Εάν για καθετί πρέπει να υπάρχει μια αιτία, αυτό συνεπάγεται ότι, αποκλείοντας τις άλλες αιτίες, πρέπει να δεχτούμε ως αιτίες το ίδιο το αντικείμενο ή το τίποτα. Όμως είναι αυτό ακριβώς το σημείο που τίθεται υπό συζήτηση, εάν δηλαδή καθετί πρέπει να έχει μια αιτία ή όχι, επομένως, σύμφωνα με κάθε ορθό συλλογισμό, αυτό δεν μπορεί να εκληφθεί ως δεδομένο.

Υπάρχουν ωστόσο και ακόμη πιο επιπόλαιοι άνθρωποι, 8
 οι οποίοι υποστηρίζουν ότι κάθε αποτέλεσμα πρέπει να έχει μια αιτία επειδή αυτό υπονοείται από την ίδια την ιδέα του αποτελέσματος. Κάθε αποτέλεσμα προϋποθέτει απαραίτητως μια αιτία. Το αποτέλεσμα είναι ένας σχετικός όρος, που μπορεί να κατανοηθεί μόνο βάσει της συσχετιζόμενης έννοιας της αιτίας. Όμως αυτό δεν αποδεικνύει διά τεκμηρίων ότι πριν από κάθε ύπαρξη πρέπει να προηγείται μια αιτία – τουλάχιστον όχι περισσότερο από όσο το ότι κάθε σύζυγος πρέπει να έχει μια σύζυγο αποδεικνύει πως κάθε άνθρωπος πρέπει να είναι παντρεμένος. Ο σωστός τρόπος για να θέσει κανείς το ερώτημα είναι εάν κάθε αντικείμενο το οποίο αρχίζει να υπάρχει πρέπει απαραίτητως να οφείλει την ύπαρξή του σε μια αιτία, και αυτό υποστηρίζω ότι δεν είναι ούτε εποπτικά ούτε αποδεικτικά βέβαιο, πράγμα που ελπίζω ότι έχω αποδείξει επαρκώς με τα προηγούμενα επιχειρήματα.

Εφόσον δεν αντλούμε την άποψη περί της αναγκαιότητας 9 μιας αιτίας σε κάθε νέα παραγωγή από τη γνώση ή από κάποιον επιστημονικό συλλογισμό, τότε αυτή θα πρέπει αναγκαία να προέρχεται από την παρατήρηση και την εμπειρία. Το επόμενο ερώτημα, λοιπόν, που ανακύπτει με φυσικό τρόπο είναι: Πώς από την εμπειρία προκύπτει μια τέτοια αρχή; Προσωπικά θεωρώ ότι θα ήταν πιο χρήσιμο το συγκεκριμένο ερώτημα να αναδιατυπωθεί ως εξής: Γιατί συμπεραίνουμε ότι συγκεκριμένες αιτίες πρέπει αναγκαία να έχουν συγκεκριμένα αποτελέσματα και γιατί συνάγουμε από τα πρώτα τα δεύτερα; Αυτό θα αποτελέσει το αντικείμενο της έρευνάς μας από εδώ και στο εξής, με την ελπίδα ότι στο τέλος η απάντηση που θα δοθεί ίσως καλύψει ικανοποιητικά και τα δύο ερωτήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Για τα συστατικά μέρη των συλλογισμών μας που αφορούν αιτίες και αποτελέσματα

ΜΟΛΟΝΟΤΙ Ο ΝΟΥΣ με τους συλλογισμούς όσον αφορά τις αιτίες και τα αποτελέσματα επεκτείνεται πέραν των αντικειμένων που βλέπει ή θυμάται, δεν πρέπει ποτέ να απομακρύνεται εντελώς από αυτά, ούτε να συλλογίζεται απλώς και μόνο επί των δικών του ιδεών, χωρίς να βασίζεται εν μέρει σε εντυπώσεις, ή τουλάχιστον σε ιδέες της μνήμης που είναι ισοδύναμες με τις εντυπώσεις. Όταν συνάγουμε αποτελέσματα από αιτίες, πρέπει να εδραιώνουμε την ύπαρξη αυτών των αιτιών, και έχουμε μόνο δύο τρόπους για να το κάνουμε αυτό: είτε μέσω της άμεσης αντίληψής τους με τη βοήθεια της μνήμης ή των αισθήσεων είτε μέσω μιας διαδικασίας συναγωγής τους από άλλες αιτίες, τις οποίες θα πρέπει επίσης να διακριβώνουμε με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή είτε μέσω μιας παρούσας εντύπωσης είτε με συναγωγή από τις δικές τους αιτίες, κ.ο.κ., έως ότου φτάσουμε σε κάποιο αντικείμενο που βλέπουμε ή θυμόμαστε. Είναι αδύνατον να συνεχίζουμε τις συναγωγές *in infinitum*, και το μόνο πράγμα που μπορεί να δώσει τέλος σε αυτή την αλυσίδα είναι μια εντύπωση της μνήμης ή των αισθήσεων πέραν της οποίας να μην υπάρχει χώρος για αμφιβολία ή έρευνα.

Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, μπορούμε να επιλέξουμε οποιοδήποτε ιστορικό γεγονός και να εξετάσουμε για ποιον λόγο είτε το αποδεχόμαστε είτε το απορρίπτουμε. Πι-